

El paper actiu de les dones en la creació de llocs d'esbarjo: sobre la identitat, les xarxes de relació i el canvi*

Lia Karsten

Departament de Geografia Humana
Universitat d'Amsterdam

Data de recepció: juliol 1993

Resum

Des de fa temps es considera que l'ús dels espais públics per part de les dones és limitat per qüestions de temps, distància, mobilitat i seguretat. Malgrat que les dades variïn d'una regió a l'altra, molts estudis presenten una imatge semblant: les dones no tenen la mateixa llibertat al carrer que els homes. De tota manera, les dones no estan excloses de l'àmbit públic. En aquest article l'autora posa atenció en l'actuació de les dones davant les limitacions amb què es troben i en els seus intents per aconseguir temps i espai per a elles. Es deixarà clar que les dones no formen una categoria homogènia. Es dibuixaran, amb l'ajut de la teoria de l'estructuració de Giddens, tres tipus de comportaments espacials: els tipus de família tradicional, la família moderna i la individualista. Contrastant amb la documentació existent, el criteri de treball remunerat no és suficient per determinar l'ús d'espai públic per part de les dones.

Paraules clau: Dona, espai públic, teoria estructural.

Resumen. *El papel activo de las mujeres en la creación de lugares de ocio: sobre la identidad, las redes de relación y el cambio*

Actualmente se considera que el uso de los espacios públicos por parte de la mujeres es limitado por cuestiones de tiempo, distancia, movilidad y seguridad. A pesar de que los datos varían de una región a otra, muchos estudios presentan una imagen parecida: las mujeres no tienen la misma libertad en la calle que los hombres. De todas formas, las mujeres no están excluidas del ámbito público. En este artículo la autora pone atención en la actuación de las mujeres ante las limitaciones con las que se encuentran y en sus intentos para conseguir tiempo y espacio para ellas. Se dejará claro que las mujeres no forman una categoría homogénea. Se dibujarán, con la ayuda de la teoría de la estructuración de Giddens, tres tipos de comportamiento espaciales: el tipo de familia tradicional, la familia moderna y la individualista. Contrastando con la documentación existente, el criterio de trabajo remunerado no es suficiente para determinar el uso del espacio público por parte de la mujeres.

Palabras clave: Mujer, espacio público, teoría estructural.

* Traducció de l'anglès per Pilar Pujol.

Resumé. *Le rôle active des femmes dans la création de l'espace de loisir: identité, réseaux des relations et changement*

Jusqu'à présent, on a admis et documenté que l'usage de l'espace public par les femmes est limité en termes de temps, de distance, de mobilité et de sécurité. Même si les données exactes présentent d'importantes différences selon les régions, la plupart des études montrent la même image: Les femmes n'ont pas la même liberté de la rue que les hommes. Malgré tout, les femmes ne sont pas absentes du domaine public. Dans cet article, l'auteur attire l'attention sur des femmes agissant contre les contraintes et essayant de dégager du temps et de l'espace pour elles mêmes. Ces exemples montrent clairement que les femmes ne forment pas une catégorie homogène. En partant de la théorie de la structuration de Giddens, nous distinguerons trois types différents de comportement en relation à l'espace: le type de famille traditionnel, le type de la famille moderne et le type individuel. Contrairement à ce qui est généralement documenté, le critère de travail salarié n'est pas suffisant pour comprendre le comportement public des femmes. Le critère identitaire est par contre crucial pour cette compréhension.

Mots-clés: Femme, espace public, théorie structurale.

Abstract. *Women's active role in creating leisure space: on identity, network and change*

Until now, it has generally been accepted that women's use of public space is constrained in terms of time, distance, mobility and social safety. Although the exact figures differ from region to region, most studies show the same picture: women don't have the same freedom of the street as men do. However, women are not absent from public domains. In this paper the author throws light on how women react to these constraints and try to carve out some time and space for themselves. It offers clear proof that women do not form a homogeneous category. With the help of Giddens's structuration theory, three different types of spatial behaviour are distinguished: the traditional family type, the modern family type and the individualistic type. In contrast to available literature, it is shown that women's paid work in itself, however, is not crucial in defining women's use of public space.

Key words: Women, public space, structuration theory.

Sumari

Introducció	El tipus de família moderna
La teoria de l'estructuració de Giddens.	El tipus individualista
Sobre l'activitat, la normativa i els recursos	Conclusions
La recerca	Bibliografia
El tipus de família tradicional	

Introducció

L'espai és un concepte important, si no el principal, en geografia. Les geògrafes feministes han utilitzat aquest concepte per identificar les relacions de poder desiguals entre els gèneres. S'ha constatat que les dones utilitzen els llocs públics amb restriccions en sentit de temps, distància, mobilitat i seguretat ciutadana. El temps disponible per a activitats fora de casa és reduït a causa del lligam de les

dones amb les feines domèstiques i l'atenció als infants (Michelson, 1985). El seu treball no assalariat fa que la seva situació econòmica no els permeti mantenir un cotxe propi. La dependència del transport públic influeix en l'amplitud espacial de la seva acció, generalment les dones estan més properes a la llar que els homes (Fox, 1985; Knult i van Beek, 1990). I, a més, per evitar ser molestades sexualment moltes dones defugen alguns llocs, o només hi van si són acompanyades per homes (Valentine, 1989). Malgrat que les dades exactes varien d'un lloc a l'altre, molts estudis mostren el mateix: les dones no tenen la mateixa llibertat al carrer que els homes (Franck i Paxson, 1989: 122). Especialment si comparem les mestresses de casa amb les dones que treballen, veurem que les primeres estan limitades a l'esfera privada (Tivers, 1985; Deem, 1986).

De tota manera, les dones no estan absents dels espais públics. Elles utilitzen, i fins i tot gaudeixen, dels espais públics tot superant algunes dificultats i assumint algunes restriccions (Dixey, 1988; Dyck, 1990; O'Neill, 1933). En la vida diària, les dones estan contínuament actuant sota restriccions i intenten trobar el temps i l'espai per a elles. Com ho fan? Se'n surten bé o fracassen? Fins ara aquestes qüestions no han estat treballades dins de la recerca geogràfica. Per entrar-hi cal que considerem les dones com a agents socials que actuen amb unes limitacions estructurals. Mentre que els processos estructurals construeixen el context i defineixen les seves limitacions, les dones exploren activament aquestes barreres i intenten superar-les (Karsten i Meertens, 1992). Si remarcuem el paper actiu de les dones, l'espai no és només considerat com una dimensió restrictiva, sinó com una dimensió de poder. Així, l'espai es pot relacionar amb la lluita de les dones pel canvi.

La teoria estructural de Giddens ens pot ajudar a explorar el món de les dones. En la seva teoria, les estructures espacials han de ser considerades com a duals: al mateix temps que limiten, possibiliten la vida diària. Aquest punt de vista correspon al procés de l'emancipació de les dones: les dones no poden ser considerades per més temps com a víctimes de l'estructura patriarcal. Malgrat el seu atractiu, la teoria de Giddens encara no s'ha traduït en una gran producció d'estudis empírics. Per la seva complexitat, l'aplicació de la teoria completa és potser fins i tot impossible (Gregson, 1986; Clark, 1990). Voldria utilitzar la teoria de Giddens com a un llenguatge que ofereix ajut per a respondre les preguntes principals d'aquest article, com ara, com cerquen les dones l'accés a espais públics o semipúblics? Responent aquesta pregunta, voldria centrar-me en els espais que són utilitzats de manera temporal i irregular. Aquí exclourem els espais on es realitza el treball remunerat i el domèstic i inclourem tots els espais dedicats al lleure. La majoria dels espais de treball són visitats de manera natural, mentre que els espais de lleure requereixen ser negociats cada vegada. Aquest procés de negociació fa que els espais de lleure siguin adients per a l'estudi de l'activitat de les dones.

En la primera part d'aquest article s'explicarà part de la teoria de Giddens (Giddens, 1979; Giddens, 1984). En la secció següent utilitzaré algunes nocions de la teoria de l'estructuració per ordenar les dades empíriques d'Holanda. D'aquí sorgirà la descripció de tres tipus de comportament espacial.

La teoria de l'estructuració de Giddens. Sobre l'activitat, la normativa i els recursos

Segons Giddens, la societat no existeix ni independent de l'acció humana ni com a producte d'ella. Les estructures són alhora limitadores i possibilitadores. Elles són el mitjà i el resultat de les pràctiques humanes. L'estructura i l'activitat són enteses en un doble sentit, en el de la producció i la reproducció del individu i la societat. Això és la dualitat de l'estructura.

Una idea bàsica és que l'acció que realitza l'individu podria ser d'una manera diferent. Això vol dir que els individus són considerats agents amb coneixements i capacitat de decisió, i no són considerats únicament com a víctimes de les estructures. L'activitat està al mateix temps relacionada tant amb la reproducció com amb la transformació de la societat.

Les estructures esdevenen visibles quan la gent hi posa la normativa i els recursos en la vida de cada dia. El contingut de la normativa i la disponibilitat de recursos són objecte continu de negociacions i lluites entre la gent. Les normes són molt importants en la regularització diària del comportament humà. Afecten temes relacionats amb el comportament i amb el tipus d'activitats considerades legítimes. La normativa pot ser descrita com a llista de drets i deures segons la posició social de la persona. Giddens defineix la posició social com la identitat social que suposa una colla de prerrogatives i obligacions per part de la persona que hi pertany, la qual les ha de seguir i assumir (Giddens, 1979: 117).

La segona dimensió de les estructures que operen en la vida diària són els recursos. Giddens distingeix entre els recursos que s'han de posar i que fan referència a elements materials, com ara temps, espai i diners, i els recursos que venen donats, com ara els que operen entre les xarxes socials. La disponibilitat de recursos no ha de ser confosa amb l'accés als recursos. L'accés als recursos sempre depèn de la normativa. La normativa pot afavorir o dificultar l'accés. Ser un home o una dona, la posició de gènere que hom tingui, és molt sovint important per la normativa que és aplicada i els recursos disponibles. El que és permès a un home és diferent en moltes situacions al que és permès a una dona. En altres paraules: la normativa depèn del gènere. El mateix es pot aplicar als recursos que són disponibles: generalment els homes tenen més recursos que les dones. Tant la normativa com els recursos han de ser analitzats en relació amb un poder asimètric operant a nivell d'estructura social.

Per moltes dones que es dediquen a tenir cura dels altres, la seva posició és crítica en referència als seus drets i deures en la vida diària. Les idees sobre el talent natural de les dones per tenir cura dels altres té una base ideològica molt forta per mantenir l'*statu quo* (Dyck, 1990). Les dones són considerades més preparades per tenir cura de la canalla, però al mateix temps n'hi ha moltes que no tenen cap més opció. De tota manera, la posició de les dones com a persones per tenir cura dels altres no és l'únic recurs per a la identitat de les dones ni tampoc el determinant. La noció de tasca de Giddens porta de manera implícita les possibilitats de les dones a ser diferents i a actuar de manera coherent.

Cal que quedi clar que les possibilitats per actuar de manera diferent no són iguals per totes les dones. Molts/moltes autors/res suposen que el treball remunerat pot oferir una identitat diferent a les que són dones o mares. Aquesta identitat separada o individualista pot oferir un dret personal en el tema de temps lliure i l'accés a activitats de lleure fora de casa (Green, *cs*, 1990: 95). Quan es realitzen estudis empírics és important donar a la identitat de la dona un lloc central en l'anàlisi per poder trobar quines normes s'apliquen en l'accés a llocs d'esplai públic o semipúblic. Com defineixen les dones i quina identitat és la dominant en la regularització de l'accés a espais de lleure?

Per sintetitzar aquesta revisió sobre la teoria de Giddens, voldria tornar a la pregunta central. En termes de la teoria de l'estructuració, podríem dir que la creació de l'accés a l'espai pot ser entesa com el procés d'aplicar la normativa amb el rerafons de la disponibilitat de recursos d'acord amb la normativa. Normativa i recursos estan relacionats amb la posició social o la identitat que una té, cosa que suposa una font important de diferències entre els sexes i entre persones del mateix sexe. Normes i recursos estan interrelacionats i no poden ser analitzats els uns sense els altres. Es pot dir el mateix de la interrelació entre els processos a nivell individual i a nivell estructural. L'aplicació de normativa específica al gènere i els recursos disponibles a nivell individual reflecteixen un ordre cultural, econòmic i polític de la nostra societat i la transformació que hi està tenint lloc.

La recerca

En aquest article utilitzo dades empíriques de 1986 sobre els cicles d'activitat diària i els cicles de la vida de quaranta dones (Karsten, 1992). La població estudiada consistia en cinc categories de dones: mestresses de casa casades (9), mestresses de casa divorciades (9), mares treballadores casades (8), mares treballadores divorciades (10) i dones solteres treballadores (7) que vivien en zones urbanes i suburbanes de l'oest de Holanda. Les dones entrevistades tenien entre 25 i 45 anys. Les seves adreces van ser obtingudes a partir del registre municipal. A les entrevistades se'ls va demanar que escrivissin un diari setmanal i un qüestionari abans de passar a una entrevista semiestructurada. Les gravacions de les entrevistes van ser passades a màquina i juntament amb els diaris i el qüestionari es tenia una documentació força extensa de cadascuna de les participants. La població de la recerca no és representativa de totes les dones holandeses. L'objectiu d'aquest estudi era el de donar una ullada dins la vida diària d'un ampli espectre de dones, especialment de dones que viuen en situacions no tradicionals. Cal tenir present que les divorciades i treballadores estan sobre-representades en aquesta mostra.

A partir de dues dimensions diferents de comportament fora de la llar, es van poder establir tres tipologies. Per una banda, el recurs del temps disponible pel lleure va ser considerat com a important. Això va portar a dos tipus de dones: mestresses de casa amb una disponibilitat àmplia de temps i treballadores amb temps més limitat. Per l'altra banda, hi havia la normativa relacio-

nada amb la identitat que determinava l'accés als espais de lleure. Hi havia una distinció entre les dones que remarcaven la seva identitat com a persona que té cura dels altres i les que donaven més importància a l'ésser individual, que consideraven que la seva vida familiar no era determinant per a les activitats fora de la llar. De la combinació d'aquestes dimensions en va resultar: el tipus de família tradicional, el tipus de família moderna i el tipus individual.

El tipus de família tradicional

Les dones que pertanyen al tipus de família tradicional tenen una àmplia, però fragmentada, disponibilitat de temps. No estan acostumades o no tenen la necessitat d'estructurar el seu temps en diferents compartiments i no planifiquen les activitats amb gaire temps d'antelació. Les normes que serveixen a aquestes dones estan relacionades amb la posició que ocupen pel fet de tenir cura dels altres. Les dones donen importància a la seva identitat com a cuidadores, no només en relació amb la seva família, sinó també amb la resta de familiars.

En aquesta recerca, aquest tipus de família tradicional és trobat majoritàriament entre mestresses de casa casades o divorciades amb criatures petites. Totes són dones amb nivells d'educació baixos i amb un nivell baix d'ingressos. Van néixer en un entorn tradicional on esdevenir esposes i mares era una qüestió natural.

Les moltes tasques relacionades amb l'atenció als altres no els impedeix de poder participar en un nombre considerable d'activitats de lleure, amb la canalla o sense. Aproximadament la meitat de les activitats es realitzen fora de la llar. Les restriccions són evidents en el tema de mobilitat. Elles caminen o van amb bicicleta i fan la majoria d'activitats al veïnat, això no vol dir que siguin majoritàriament privades. Contràriament, la major part de les activitats de lleure que es realitzen fora la llar tenen lloc en espais públics o semipúblics.

La participació en espais públics urbans està implícita en la identitat de bona cuidadora, mentre que en espais semipúblics els cal remarcar més el paper de cuidadora respectable. En llocs públics tenen el paper de la mare que acompanya els infants, o de mestressa de casa que realitza activitats útils, com ara anar a comprar. Algunes vegades simulen que realitzen aquests papers:

Algunes vegades vaig a les botigues i no compro res. Només hi faig una ullada i acabo en una biblioteca pública.

En posar èmfasi en la seva identitat de cuidadores, les dones amaguen la identitat de ser sexualment actives. En públic assumeixen el paper de bones cuidadores i intenten evitar molèsties en espais públics. Estar aparentment ocupades en activitats útils obre el camí als llocs públics.

L'accés a llocs semipúblics va acompanyat amb l'emfasització del seu paper de cuidadores respectables. Això només s'aconsegueix en participar-hi en companyia d'altres dones. En la posició de cuidadores, elles es troben amb altres

dones que estan en la mateixa situació. Aquest contacte amb altres dones els dóna més possibilitats de passar el seu temps de lleure en el veïnat. Aquestes relacions poden ser considerades com el recurs principal per tenir suport i companyia durant el temps lliure. Els contactes amb altres dones són la clau de moltes activitats que tenen lloc en espais semipúblics. Les dones es diuen entre elles on cal anar i quan, i com poden organitzar el suport del marit. Són expertes en com s'han d'aplicar les normes de manera que els possibilitin l'accés a activitats fora de la llar. El fet que la xarxa sigui formada per dones els serveix per a legitimar la sortida fora de la llar i els ofereix una certa protecció i suport emocional. Com una dona deia:

Del bingo i coses semblats te n'assabentes pel diari local, però no hi vas tota sola. Aquest és el motiu pel qual necessites altres dones. Hi anem juntes, només dones. Els marits tenen feina a casa: tenen cura de la canalla.

El tipus de família moderna

Les dones que pertanyen al tipus de família moderna tenen una disponibilitat de temps reduïda. Intenten combinar el treball remunerat amb les tasques domèstiques com a cuidadores sense perjudicar els interessos de l'empresari o de la família. Les dones estructuren el seu temps en una divisió clara entre la feina i la família. Tenen uns horaris fixats i han de planificar qualsevol cosa per endavant. És el seu paper de cuidadores el que domina a l'hora d'aplicar la normativa per obtenir temps lliure. El seu paper com a empleada no els dóna el dret personal al lleure, més aviat al contrari. El tipus de família moderna planifica el seu lleure per contrarestar els sentiments de culpabilitat per l'absència durant les hores de treball.

El tipus de família moderna es troba entre les mares que treballen a temps parcial i els homes que treballen a temps complet. Aquestes dones tenen un alt nivell educatiu i com a mares treballadores formen part de la població holandesa emancipada, on les mares treballadores encara són una minoria (Droogleever Fortuijn, 1993). Elles pertanyen a la classe mitjana i superior a Holanda i viuen en cases grans amb tot tipus d'equipaments.

Amb una disponibilitat de temps tan limitada no és cap sorpresa que, en comparació amb altres tipus, el tipus orientat a la família disposa de menys hores d'activitats de lleure durant la setmana. Aproximadament la meitat del lleure es passa fora de la llar. Les dones i la seva família tenen mitjans de mobilitat i una gran amplitud d'activitats. El veïnat no és gaire important per passar el seu temps d'oci. Això és accentuat per l'ús intensiu del cotxe com a mitjà de transport durant el temps lliure. A primer cop d'ull, el tipus de família moderna mostra la característica de dones emancipades que van on volen. De tota manera, no és la dona com a individu qui té una àmplia gamma d'accions per escollir, sinó la família a la qual pertany. L'accés als amplis recursos és regular d'acord amb els drets i deures de la dona cuidadora. En efecte, el temps lliure de les dones esdevé el temps lliure de la família, i els seus sous esdeve-

nen el salari de la família. Ésser part de la família és el que domina en tot tipus d'activitats que realitzen, tal com una dona ens va dir:

Abans del naixement de la meua filla jo acostumava a muntar a cavall, però això no és res sense els fills. Amb canalla pots fer altres coses maques. M'agrada veure-la divertint-se jugant a la pista de tennis. És una altra manera de jugar a tennis, tu també hi jugues. Nosaltres anem als espais de joc i a llocs semblats en comptes d'anar a muntar, però també és bonic.

Una gran part del seu temps de lleure el passa a l'esfera privada, a casa o a casa de familiars o d'amics del marit arreu del país. Una quantitat de temps petita la passa a llocs públics i semipúblics. De tant en tant va a teatres o a restaurants amb la parella: són sortides accidentals però molt cares. La companyia del marit o la canalla és dominant en tot el lleure fora de casa. Després del naixement dels infants les dones tenen molta dificultat per mantenir les relacions personals. Les seves relacions són les del marit. Per sortir als vespres les dones paguen cangurs. Les seves relacions de companyia i les de suport no se sobreposen.

El tipus individualista

El tipus individualista s'assembla al tipus de família moderna en referència a la limitació de disponibilitat de temps. De tota manera, les dones que són d'aquest tipus es protegeixen enfront de les demandes de temps per dedicar als altres. Les dones que es consideren del tipus individual consideren que tenen el dret personal al lleure i que poden gaudir-ne individualment. En els diaris intenten dividir el seu temps entre tot tipus d'obligacions i les activitats de plaer. S'organitzen per mantenir una separació entre el tema de lleure i el de tenir cura dels altres. En unes altres paraules: formar part d'una família no és un criteri dominant per a la regulació de l'accés al lleure, tal com queda il·lustrat en aquest paràgraf:

La canalla pot, a vegades, venir a veure'm al partit de volei, quan em toca jugar d'hora al vespre. De tota manera, a mi no m'agrada això. Són els meus vespres lliures, saps. Normalment m'ho organitzo de manera que algú tingui cura de les criatures.

En la recerca, la major part de les divorciades que treballen a temps parcial i les solteres que treballen a temps complet són les que pertanyen a aquest tipus. També hi pertanyen mares casades treballadores que han establert una divisió simètrica entre el treball i els seus marits. Aquestes dones tenen un nivell educatiu de mitjà a alt, i els seus ingressos van de baixos a moderats. Comparant-les amb el tipus de família tradicional, els seus recursos són menors.

La normativa que utilitzen intenta afavorir un accés òptim als recursos disponibles, que són moderats o moltes vegades escassos. Les dones s'organitzen

un bon nombre d'activitats i passen més temps lliure fora de casa que qualsevol dels altres dos tipus. Les limitacions són visibles en el predomini de l'orientació local. El mitjà de transport disponible és la bicicleta, mentre que les altres tenen cotxe però els manca temps o diners per recórrer llargues distàncies. El predomini de l'orientació local va juntament amb una reconeguda orientació pública. Les dones no dubten a explorar el terreny públic per elles mateixes, fins i tot a la nit. No intenten amagar que van soles. En el terreny públic planten cara a les normes d'actuació de dona «respectable»:

Si estic d'humor, puc fer una demostració d'acrobàcia davant del mercat. No m'importa el que la gent pensi de mi.

Aplicant normes individualistes, marquen llocs concrets on es troben còmodes i que no presenten el risc de ser molestades sexualment. Aquests llocs funcionen com una segona casa. Hi troben amics, tant homes com dones, amb els quals formen una xarxa:

Aquest restaurant no és exclusiu per a gent divorciada, però hi serveixen sopars barats. Després d'un temps els clients ens coneixem i ens asseiem a la mateixa taula.

Aquestes relacions amb barreja de gèneres no només ofereixen companyia, sinó també suport gratuït que permet a les dones anar a qualsevol dels espais de lleure fora de la llar.

Conclusions

En aquest article he intentat mostrar com les dones aconsegueixen l'accés als llocs de lleure fora de la llar. Malgrat que el nombre de dones entrevistades és petit i no és representatiu, sí que ofereix un coneixement profund de les respostes de les dones sobre els obstacles estructurals.

Hem vist que les dones participen en públic, malgrat que varien en quantitat i en qualitat (fig. 1). Contrastant amb la documentació existent, no es pot concloure que dones amb una feina remunerada tenen una participació més alta en espais de lleure públics i semipúblics. No és el treball per ell sol el que determina si les dones surten a fora. El perfil no està directament relacionat amb la posició que tenen en el mercat laboral, però sí que ho és la divisió entre gèneres en el treball domèstic. La divisió del treball per gèneres apareix com una manifestació visible de les identitats amagades. Cada un dels tres tipus és caracteritzat per una divisió diferent de gèneres del treball que reflecteix la continuïtat, l'estancament i el progrés en el procés d'emancipació a Holanda.

La continuïtat es pot trobar entre les dones que pertanyen al tipus de família tradicional. Aquestes dones remarquen la seva identitat com a cuidadores, tal com van fer les seves mares. La divisió del treball entre els gèneres que pre-

domina en aquest tipus, va paral·lel a una separació del lleure i a una divisió de l'espai entre els gèneres. Les dones i els homes viuen la seva vida. La suposició en la documentació escrita que la vida de les dones es limita a l'esfera privada no pot ser confirmada aquí. Les mestresses de casa entrevistades participen molt en espais públics. Ho poden fer gràcies al suport de les relacions amb altres dones. Com a agents capacitats, elles actuen amb molta cura intentant que se les tracti com a cuidadores bones i respectables. En companyia d'altres dones, estableixen dominis per a elles que són al mateix temps una il·lustració del comportament limitat (les dones no tenen gaires opcions), mentre que defensen un cert tipus d'autonomia (Dixey, 1988). Les dones exploren les possibilitats de manera activa, alhora que molt prudentment expandeixen els límits tradicionals de gènere. Saben com han de jugar al joc de manera que se'ls permeti l'accés als llocs públics.

El tipus de família moderna funciona força diferent de com es podria esperar. La idea que les dones treballadores estenen la seva vida pública en el treball a llocs públics de lleure no s'ha pogut demostrar (Deem, 1986; Green, c.s. 1990). Està clar que la divisió desigual del treball entre la parella d'aquestes famílies porta implícita que la divisió del lleure i de l'espai sigui diferent. L'espai de les dones és el lloc de la família i viceversa. Això suposa una gran orientació cap als espais privats on la identitat com a esposes i mares és reafirmada. Es veu clar que les dones de les famílies on entren dos sous no arriben a aconseguir «un lloc per a elles», com és el cas de les dones dels altres dos grups. Les normes de les famílies modernes tendeixen a disminuir l'accés als recursos disponibles necessaris per entrar en l'esfera pública. Des d'un punt de vista feminista, el tipus de família moderna simbolitza l'estancament del moviment per a la igualtat de drets a Holanda.

Les dones que pertanyen al tercer tipus es defineixen elles mateixes com a dones individuals que tenen dret individual al lleure. Per aquestes dones la divisió entre el treball, l'atenció de la família i els amics és objecte de negociacions constants amb els seus caps, (ex) parella, fills i amics. Aquest tercer tipus participa en espais públics com a cosa natural. Elles han plantat cara a l'*statu quo* en el tema de l'ús dels espais públics per a les dones. Com a participants amb coneixement preparen el camí cap a espais públics i semipúblics per a dones. Fent això no només participen, sinó que creen llocs on es troben molt a gust.

Aquest procés dinàmic ha portat a una divergència creixent entre les dones holandeses. En els darrers vint anys podem observar un canvi del tipus de família tradicional cap a un tipus de família moderna i individualista. A causa de la recessió econòmica les mestresses de casa a temps complet seran menys dominants que en els vuitanta. La responsabilitat de l'home en les tasques domèstiques continua essent marginal. Es pot observar que el tipus orientat cap a la família s'expandeix. Això vol dir que relacions desiguals entre gèneres en el treball, les tasques de tenir cura dels altres i el lleure continuaran existint i que esdevindrà evident una divisió de l'espai desigual entre gèneres.

Bibliografia

- CLARK, J. c.s. (eds.) (1990). A. GIDDENS: *Consensus and Controversy*. Londres: Falmer Press.
- DEEM, R. (1986). *All Leisure, No Play? The Sociology of Women's Leisure*. Milton Keynes: Open University Press.
- DIXEY, R. (1988). «A means to get out of the home: working class women, leisure and bingo», a J. LITTLE c.s. (eds.). *Women in Cities*. Londres: MacMillan, p. 117-132.
- DYCK, I. (1990). «Space, time and renegotiation motherhood: an exploration of the domestic work place», a *Environment and Planning D*, vol. 8, p. 459-483.
- DROOGLEEVER FORTUIJN, J. (1993). *Fen druk bestaan*. Amsterdam: University Press.
- FOX, M. (1985). «Access to workplaces for women». *Ekistics*, vol. 52, p. 69-76.
- FRANCK, K.; L. PAXSON (1989). «Women and Urban Public Space», a I. ALTMAN i E. ZUBE. *Public Places and Spaces*. Nova York: Plenum Press, p. 121-146.
- GIDDENS, A. (1979). *Central Problems in Social Theory*. Houndmills: MacMillan.
- GIDDENS, A. (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- GREGSON, N. (1986). «On duality and dualism: the case of structuration and time geography», a *Progress in Human Geography*, vol. 10, p. 184-205.
- KARSTEN, L. (1992). *Speelruimte van vrouwen. Zeggenschap over vrijetijd en vrijetijdsbesteding*. Amsterdam: SUA.
- KARSTEN, L.; D. MEERTENS (1992). «La geografía del género: sobre visibilidad, identidad y relaciones de poder», a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Barcelona: Universitat Autònoma, p. 181-192.
- KNULST, W.; P. VAN BEEK (1990). *Tijd komt met de jaren*. Rijswijk: SCP.
- MICHELSON, W. (1985). *From sun to sun*. Totowa: Rowman i Allan Held.
- O'NEILL, G. (1993). *A night out with the Girls*. Londres: Women's Press.
- TIVERS, J. (1985). *Women Attached, the daily lives of women with young children*. Londres: Croom Helm.
- VALENTINE, G. (1989). «The geography of women's fear», a *Area*, vol. 21, p. 385-390.
- ROGERS, B. (1988). *Men only*. Londres: Pandora Press.